

היבטים לשוניים בפרשת וישב עז

דקדוקי קריאה והדרכה לקורא בציבור בפרשת וישב בהפטרה ובראשון של מקץ ותחילת חנוכה

לז ג כִּי-בֶן-זִקְנִים הוּא לֹא: יש להקפיד על מקום הטפחא בתיבה הוּא¹. וְעָשָׂה לֹא: טעם נסוג אחור לעי"ן

לז ז מֵאֲלֵמִים: למ"ד דגושה ובשוא נע. קָמָה: מלעיל²

לז ח וַיֵּאמְרוּ: טעם נסוג אחור ליר"ד

לז יג לָכֵה וְאַשְׁלַחְךָ אֵלֵיהֶם: טעם טפחא בתיבת לָכֵה

לז טז אֵיפָה: במלרע

לז כ אֶכְלֶתְהוּ: הת"ו בשווא נח והקמץ רחב

לז כג כְּתִנְתּוּ: הת"ו בקמץ קטן

לז כה לֹא־כָל-לֶחֶם: מתג בלמ"ד הראשונה³ ויש להקפיד על הפרדת המילים על אף היותן מוקפות (כן הדבר גם אִם-מְשׁוּל לעיל)

בָּאָה: במלרע. נִכְאֹת: אל"ף ללא תנועה, יש לקרא "נכות" (ולא נכואות)

לז לב וַיִּשְׁלַח: הלמ"ד בדגש חזק והשווא הוא נע. הִכָּר-נָא: בטעם רביע ולא בגרשיים

לח ט נָתַן-זֶרַע: הת"ו בקמץ חטוף

לח י וַיִּרַע: הטעם ביר"ד מלעיל

לח יב וַתִּמָּת בַּת-שׁוֹנֵעַ אִשֶּׁת-יְהוּדָה: יש להקפיד על מקום הטפחא במילה וַתִּמָּת. הוּא: ברביע, אין להשיג בזקף שבדפוסים

לח טז הִבָּה-נָא: המילה הבה מוקפת לא במהפך

לח כג פֶּן נִהְיָ לְבוֹז: הטפחא במילה פֶּן

לח כד לִיהוּדָה: הלמ"ד בחירק מלא ואין לבטא שווא ביר"ד

לח כה לֹא־אִישׁ: הלמ"ד בשווא נע ולא בקמץ⁴

לט ד וַיִּשְׁרֹת: במלעיל⁵

לט ט אֵינָנוּ: בשורק ולא בחולם

לט יב וַתִּתְּפֹשֶׁהוּ בְּבִגְדוֹ: הבי"ת הראשונה במילה בְּבִגְדוֹ דגושה⁶ והדל"ת רפויה

לט יד הִבֵּיא לָנוּ... לְצַחֵק בָּנוּ: טעם נסוג אחור לה"א ולצד"י בהתאמה

¹ אין לנסות "לאזן" במספר ההברות בין התיבות המוטעמות מרכא וטפחא (מאריך וטרחא)

² הקורא מלרע משנה משמעות.

³ הטעמים מועתקים כאן מתכנת כתר בר-אילן, כיון שאין מתג בלנינגרד הם נמנעו מלשים אותו, ר"מ ברויאר לשיטתו הוסיף געיות (מתגים) במקומות כמו זה.

⁴ מצביע על דרכה של תמר. לא ידעה, כביכול, במי מדובר.

⁵ כן הדבר בדומה לויברך, ויגרש, וכו'

⁶ הייתה ראויה להיות רפויה, שהרי מתקיימים שני התנאים לביטול הדגש בבגד"כפת בראש מילה: התיבה הקודמת לה מסתיימת בהברה פתוחה וכן היא מוטעמת בטעם מחבר (דרגא). כלל זה עומד בעינו אלא אם כן, האות הראשונה בתיבה השנייה מנוקדת בשווא - בְּבִגְדוֹ, ולאחריה אות זהה או ממוצא זהה (בי"ת ואחריה בי"ת או פ"א, כגון: בפרעה) שאז הדגש נותר בעינו.

לט טז וַתֵּנַח: במלרע ודגש חזק בנ"ן מלשון לְהַנִּיחַ⁷

לט יז לְצַחֵק בִּי: טעם נסוג אחר לצד"י. בַּאֲ-אֵלֶי: התיבות מוקפות ולא כחלק מהדפוסים אשר הטעימו את התיבה הראשונה במונח

לט יט עָשָׂה לִי: טעם נסוג אחר לעי"ן

מ א חֲטָאוּ: מרכא⁸ כטעם משנה בחי"ת, הטי"ת בשווא נע, אין לקרא: חטו. לְאֲדֹנֵיהֶם: האל"ף מבוטאת בחטף-פתח ויוצאת מכלל "משה וכלב"

מ ג בְּמִשְׁמֶר: הבי"ת בשווא ולא בפתח, המ"ם בפתח

מ ד אַתָּם וַיִּשְׁרֹת אַתָּם: האל"ף, פעם בחירק ופעם בחולם, תיבה וַיִּשְׁרֹת במלעיל

מ ה וַיַּחְלְמוּ: החי"ת בפתח

מ ח לְאֱלֹהִים: האל"ף אינה נשמעת כלל

מ י אֲשַׁכְּלִיתִי: האל"ף בפתח

מ יד יִיטֹב לָךְ: טעם נסוג אחר ליר"ד

מ טו שָׁמוּ: הטעם במ"ם מלרע

הפטר וישב עמוס ב ו – ג ח:

ב ט גְּבָהוּ: הגימ"ל בקמץ קטן והה"א בחולם. וַיִּשְׁרֹשְׁיוּ: שלושת הקמצים רחבים

ב י הַעֲלִיתִי: העמדה קלה בה"א למנוע הבלעת העי"ן החטופה

ב יב תִּנְבְּאוּ: הבי"ת בשווא נע (לא בצירי כרגיל בהפסק)

ב יג הַמְלֵאָה: געיה בה"א הראשונה והמ"ם אחריה בשווא נע אך ללא דגש

ג ה הִיעֲלָה-פָּח: געיה ביר"ד והפ"א בדגש חזק מדין דחיק

ג ו וָעָם: הו"ו בשווא והעי"ן בקמץ

ג ח שָׁאָג: האל"ף בקמץ

ראשון של מקץ:

מא א הִיאָר: היר"ד בשווא נח

מא ה וַיִּשָּׁן: קמץ בזקף גדול, השי"ן מנוקדת בקמץ

מא ח וַתִּפְּעֶם: הטעם בפ"א מלעיל

מא יא וַנַּחֲלָמָה: החי"ת בפתח ולא בשווא

מא יב וַנִּסְפָּר-לָו: מוטעם בקדמא-זקף⁹

מא יד וַיַּחֲלֵף: היר"ד בשווא נח והחי"ת בפתח

⁷ מלעיל עלול להישמע מפועל לנוח כמו בר' ח ד "וַתֵּנַח הַתִּבָּה"

⁸ הזכרנו כמה פעמים שאע"פ שלפי הכלל במילים האלה יש מרכא בתיבת התביר, הדפוסים מלבד ברויאר וכתר בר-אילן (ודותן, לא עקבתי אם בכל מקום) מציבים געיה במקום מרכא

⁹ טעם זה מכונה מתיגה-זקף או לפי התימנים, דרבן. השאלה היא מהו מיקומה של הקדמא. על פי רוב, כולל ברויאר, מעל האות וא"ו, בתורה קדומה מסומנת היא מעל הנר"ן והערה הבאה להסביר לפשר העניין

ו כג **תְּבַרְכֵנוּ**: הר"ש בשווא נע למרות הדפוסים הרבים הנוהגים לנקד חטף פתח (ראה הערה על ה

יח). **אָמֹר**: אל"ף בקמץ

ו כד **יְבָרְכֵךְ**¹⁰: העמדה קלה בב"ת ולא בר"ש כפי שנוהגים מרבית הכוהנים בברכתם. על אף הקושי, הכ"ף הראשונה בשווא נח

ו כז **וְשָׁמַר**: במלרע

ז ג **וְשָׁנִי עֶשֶׂר בָּקָר**: המילה **וְשָׁנִי** במונח ואינה מוקפת כפי שמופיע בחלק מהדפוסים. **לְאַחַד**: הלמ"ד בשווא ולא בקמץ

ז ז **אֲרַבְעָת**: במלעיל

ז יג **קִעְרַת**: העמדה קלה בק"ף למנוע הבלעת העי"ן החטופה

דפי פרשת השבוע של בר-אילן וישב עז

שלום בבית יעקב? – הזעקה והרהורי החרטה

רפי ועקנין¹¹

וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל-יוֹסֵף הֲלֹא אֲחִיךָ רַעִים בְּשִׁכְם לָכֵה וְאַשְׁלַחְךָ אֲלֵיהֶם וַיֹּאמֶר לוֹ הַגִּנִּי:

וַיֹּאמֶר לוֹ לֶךְ-נָא רְאֵה אֶת-שְׁלוֹם אֲחִיךָ וְאֶת-שְׁלוֹם הָצֹאן וְהַשְׁבֵּנִי דָבָר וַיִּשְׁלַחְהוּ מֵעֵמֶק

חֶבְרֹן וַיָּבֹא שְׂכֶמָה: (בר' לז:יג-יד).

זהו סיפורה של השליחות ששלח יעקב את יוסף¹² שליחות העתידה לחולל מפנה בחייו. הוא נשלח מעולם מפנק בבית אביו, לעולם של סבל ועינויים. מכאן ואילך הופכים חייו לשרשרת ארוכה של סבל – שלש עשרה שנים שראשיתן בבור האחד (לז:כד), ואחריתן בבור האחר, בור בית הסוהר (לט:כ).

תמיהה גדולה יש לתמוה על יעקב. **[א"ה: אמנם מצינו שהרמב"ן בא בטענות על אבותינו הקדושים, אבל לענ"ד איננו רשאים ללכת בדרך הזו]** הלא זה עתה קראנו: **"וַיִּשְׁנָאוּ אֹתוֹ (אחיו) וְלֹא יָכֻלוּ דַּבְּרוֹ לְשָׁלוֹם"** (בראשית לז, ד), **"וַיִּוְסְפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ (בראשית לז, ה)"**, ושוב: **"וַיִּוְסְפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ (בראשית לז, ח)"**, ולבסוף: **"וַיִּקְנָאוּ בּוֹ אָחָיו (בראשית לז, יא)"**. על רקע מערכת יחסים עכורה זו, הרוויה בשנאה שהפכה לקנאה, והשלום ממנה והלאה, אומר לו יעקב: **"לֶךְ נָא רְאֵה אֶת שְׁלוֹם אֲחִיךָ"** (בראשית לז, יד)?! איזה שלום? איזו אחווה?¹³ וכי לא היה עד וער למתרחש בין יוסף לבין אחיו?¹⁴ לכאורה, גם על יוסף יש לתמוה: הכיצד קיבל על עצמו שליחות זו, הלא על בשרו ידע את שנאת אחיו וקנאתם?! אלא שיוסף היה אנוס על פי הציווי. כך, על פי המדרש, יש להבין את

¹⁰ אין תרגום לפסוקי ברכת כוהנים.

¹¹ פרופ' רפי ועקנין, מרצה במכללת הרצוג בירושלים. המאמר מוקדש לזכרה הברוך של נכדתי הפעוטה נעמי.

¹² נחמה ליבוביץ הקדישה שני פרקים לשליחות זו. מראשיתה – **"וישלחו מעמק חברון"** (לז:יד), ועד אחריתה – **"לא אתם שלחתם אותי הנה כי אם האלהים"** (מה:ח). **עיונים בספר בראשית**, ירושלים תשכ"ז, עמ' 275-277 ועמ' 353-354.

¹³ ולא רק שלא יכלו לדבר עמו שלום, כפירוש רש"י, אלא שגם "לא סבלו דברו עימהם לשלום", כפירוש הנצי"ב. יושם לב שדבר השליחות הוא הנאמר בפסוק יד, והנאמר בפסוק הקודם לו אינו אלא הצהרת כוונות מפי יעקב. אולי דבר זה רומז לחששו של יעקב ולהיסוסו בבואו לשלוח את בנו למקום סכנה. סיפורה של שליחות זו מזכיר את סיפורה של שליחות אחרת, זו ששלח ישי את דוד בנו אל אחיו שהיו בשדה המערכה (שמואל א יז:כט), וציווהו: **"וְאֵת אֲחִיךָ תִּפְקֹד לְשָׁלוֹם"** (יח). אכן יש דמיון רב בין שני הסיפורים, אולם גם גדול ההבדל ביניהם. ישי ראה בעיניו (ולא בחלום), שדוד נבחר מבין כל אחיו להימשח למלך על ידי הנביא במצוות ה', והוא שולחו לשדה המערכה לא רק כדי לדרוש בשלום אחיו אלא גם כדי שיתחכך במקצת בענייני הממלכה וכדי שיימצא בקרבתו של המלך.

א"ה: ישי וגם שמואל ידעו שאם יוודע לשאול שדוד נמשח הוא לא יהסס להרוג את שמואל ואת דוד ואולי אף את כל בני ישי. מה שלא ברור הוא שהנראה מהפסוקים הוא ששואל כבר אימץ את דוד לנגן לפניו, וכאן הוא שב לבית אביו, וגם אחרי הריגת גלית שואל שואל מי זה העלם. אבל זה נוגע לשיעורים בנביאים, ואין מקומו כאן.

תשובתו: הַנְּנִי. "יודע היה שאחיו שונאין אותו ולא רצה לעבור על דברי אביו", ¹⁵ ו"נהג בו בכבוד כמורא אב על בן". ¹⁶ ובלשונו של הרמב"ן: "הכל סבל לכבוד אביו". ¹⁷ בפרשה הקודמת קראנו, שיעקב עצמו עמד במצב דומה, כאשר ציוותה אותו אמו לעשות דבר קשה ומסוכן: ליטול מאביו - בדרכי רמייה - את הברכה שהייתה מיועדת לאחיו (כז:ו-ז). אמנם הוא ניסה לחמוק ממצוותה של אמו, אך לא עלתה בידו, והלך לעשות את אשר צוה כשהוא "אנוס וכפוף ובוכה". ¹⁸ תמוה שזיכרון זה נתעלם מיעקב והוא מעמיד את בנו בניסיון דומה.

יתר על כן, אני מבקש לטעון שיעקב היה צריך להירמז מתשובתו של יוסף ולא נרמז. יוסף שומע את דבר השליחות ומשיב בקצרה "הנני". וכבר העירה נחמה ליבוביץ שמשונה "הנני" זה מכל "הנני" שבתורה, שכל "הנני" מיד אחר קריאת השם מקומו, אולם כאן כבר שמע את המדבר אליו וכבר ידע את הנדרש ממנו. ¹⁹ ואולי על כגון זה אמר ר' יוחנן: "יש הן שהוא כלאו ויש לאו שהוא כהן" (בבא קמא צג ע"א), ובלשונו של רמב"ן בהקשר אחר: "לא הבין הנסתר בו והלך אחר הנגלה ממנו". ²⁰ מאוחר יותר, כשראה יעקב את קתונת הפסים הטבולה בדם (לז:לא-לד), הבין את מה שלא הבין עתה. וכך אמרו חכמים: "הדברים הללו היה אבינו נזכר ומעיין מתחתכים, יודע אני שאחיק שונאים אותך והיית אומר לי הנני". ²¹

א"ה: הַנְּנִי הזה אמנם שונה. מסתבר שקודם פנה יעקב ליוסף ויוסף ענהו הנני, ואז יעקב אמר לו את דבר השליחות, ויוסף בטח שמציות לדברי אביו לא יצא דבר רע וענה שוב הַנְּנִי! נראה לי שאת דבר השליחות המרה הזו נצר יוסף בלבו, כחשבון בלתי סגור עם אביו, במשך כל אותן עשרים ושתיים שנה שלא ראהו, ורק בסופן הוא בא עמו חשבון על כך:

וַיִּגְדּוּ לוֹ לֵאמֹר עוֹד יוֹסֵף חַי וְכִיָּהוּא מְשַׁל בְּכָל-אַרְץ מִצְרַיִם וַיַּפֵּג לְבָוֹ כִּי לֹא-הָאֱמִין לָהֶם:
וַיִּדְבְּרוּ אֵלָיו אֶת כָּל-דִּבְרֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵהֶם וַיֵּרָא אֶת-הָעֵגְלוֹת אֲשֶׁר-שָׁלַח יוֹסֵף
לְשָׂאתָ אֹתוֹ וְתַחֲיֵי רוּחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם: (בר' מה:כו-כז).

לא את עגלות פרעה ראה יעקב כי אם את עגלות יוסף. ²² ומה היו עגלות אלו? "אמר להם (יוסף לאחיו): אם האמין לכם הרי מוטב, ואם לאו, אתם אמרו לו: בשעה שפירשתי ממך הלא בפרשת עגלה ערופה הייתי עוסק הדא הוא דכתיב וירא את העגלות". ²³

כזכור, פרשת עגלה ערופה נאמרה בדב' כא:א-ט. הרוג שנמצא בשדה ולא נודע מי הכהו, זקני העיר הקרובה אל החלל מביאים עגלת בקר, עורפים אותה בנחל ואומרים: "ידינו לא שפכו את הדם הזה". וכי יעלה על הדעת שזקני בית דין שופכי דם הם?! אלא על זאת היו מתוודים: "שלא ראינוהו ופטרנוהו בלא מזונות ובלא לווייה". ²⁴

א"ה: נשתקעו הדברים! אחרי שיוסף זכה לכל הגדולה והעושר והכבוד, עוד שמר טינה לאביו! גם אם תשובתו לאחיו וַעֲתָה לֹא אֲתֶם שָׁלַחְתֶּם אֹתִי הִנֵּה כִּי הָאֱלֹהִים וַיִּשְׁיֹמְנִי לְאָב לְפָרְעָה וּלְאֶדְוֹן לְכָל בֵּיתוֹ וּמְשַׁל בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם (בראשית מז, ח) ובסוף הספר וַאֲתֶם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה אֱלֹהִים חֲשַׁבָה לְטִבָּה לְמַעַן עֲשֶׂה כִּיֹּס הָזֶה לְחַיִּית עִם רַב (בראשית נ, כ). תתפרש כפיטומי מילי ושעדיין כעס, כלפי אביו ודאי לא היה כעס.

מסורת אגדית המובאת בספר הזוהר אומרת שזה בדיוק המסר ששלח יוסף אל יעקב אביו באמצעות אותן עגלות. הדברים הם דברי תוכחה, אמנם תוכחה מסותרת כמצוות הבן על האב, אבל תוכחה קשה:

רָמַז רָמַז לוֹ יוֹסֵף לַיעֲקֹב, עַל עֵגְלָה עֲרוּפָה... בוא וראה, יוסף כשנפרד מאביו בלא לווייה ובלא רָמַז נשלח, והיה מה שהיה. וכשאמר יעקב: "טָרַף טָרַף יוֹסֵף", אמר: אֶרֶד אֶל בְּנֵי אָבִל שְׂאֵלָה שֶׁאֵנִי גֵרְמָתִי לוֹ, שהייתי יודע שאחיו שונאין אותו ושלחתי אותו (אליהם). ורמז רמז לו

¹⁵ מכילתא דרבי ישמעאל בשלח, מסכתא דויהי, ד"ה ויקח משה (במהד' הורוביץ-רבין, עמ' 79, הובא משפט זה בחילופי הנוסח על פי הדפוס; מהד' איש שלום, כד ע"ב).

¹⁶ בראשית רבה (תיאודור-אלבק) פד, יג.

¹⁷ בפירושו לפסוק טו.

¹⁸ בראשית רבה (תיאודור-אלבק) סה, יד.

¹⁹ שם, עמ' 307 ועמ' 339. כמו כן ראו: הרב מרדכי ברויאר, פרקי בראשית ב, אלון שבות תשנ"ט, עמ' 611.

²⁰ כך אמר רמב"ן על יוסף שלא הבין לאשורם את דברי האיש שאמר לו: "נסעו מזה" (לז:יז).

²¹ בראשית רבה (תיאודור-אלבק) פד, יג. במקורות מקבילים הניסוח שונה במקצת: "יודע היית שאחיק שונאים אותך". הנוסח "יודע אני" מדגיש עוד יותר את הרהורי החרטה של יעקב על השליחות.

²² א"ה. לפי המדרש יהודה שרף את עגלות פרעה.

²³ בראשית רבה (תיאודור-אלבק) צד, כז.

²⁴ רש"י על אתר.

א"ה. לא מסתבר שהזוהר מתכוון כאן מעבר לחז"ל ורש"י. לשון הזוהר: רבי אלעזר אמר רמז רמז ליה יוסף ליעקב על עגלה ערופה **דהא בההוא פרקא אתפרש מניה ואוקמוה** [שהלוא באותו פרק פרש ממנו והעמידוהו] הלשון **ואוקמוה** בזהר פירושו שכך מתפרש עניין זה בחז"ל. כלומר חז"ל פירשו שהעניין האחרון שעסקו בו יעקב ויוסף היה עגלה ערופה, ולכן שלח עגלות להזכירו עניין זה. אבל לא מצאתי שבא להאשים אותו על שגרם את המכירה. נראה שהפצע שאותה שליחות מרה פצעה בנפשו של יוסף, דימם בקרבו כל אותן עשרים ושנים שנה שלא ראה את אביו, ואפשר שבגלל זה נמנע מלשגר לו אות חיים כל אותן שנים.²⁶

א"ה. השאלה של הרמב"ן היא שאלה בתנאי ימי הרמב"ן, בימי האבות הקשר בין הארצות היה רופף בהרבה, כמשנה למלך יתכן שהיה בידו להקדים ולהביא את אביו למצרים, אבל אין זה ודאי. מצד שני יוסף כבר ראה אז שיש תוכנית שמימית שהוא חלק ממנה. ונתן לדברים לחול מעצמם. בכל מקרה ההנחה שיוסף נקם ביעקב בזה שנתעלם ממנו רחוקה מאוד מהשכל הישר. רק עתה, אחר תהליך ממושך של צירוף וזיכוך שבו העביר את עצמו ואת אחיו עמו, בפרשה ארוכה של התנכרות והתעללות - ודמות דיוקנו של אביו הייתה כל אותה עת לנגד עיניו - יכול היה לעמוד ולזעוק מקירות לבו: 'אבא! איך עשית לי זאת? איך שלחת אותי בשליחות שהביאה עלי פורענות, הלא ידעת את שנאתם אותי?'. בזעקה זו המסומלת ב"עגלות" ששלח אל אביו, נסגר חשבוננו עמו.

א"ה: איפה כתוב שזעק? גם הכותב מלבד רמז שמנסה לדחוק בעגלה הערופה לא מוצא כלום! ויעקב? המדרש שהובא לעיל חושף את הרהורי החרטה על העבר, שהיו בתודעתו על אותה שליחות אומללה ששלח את יוסף אליה. נראה שגם נפשו של יעקב לא ידעה שלום כל אותן שנים, ורק בסופן, אחרי שראה את "העגלות" והתבשר שיוסף בנו חי - "וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב" (מה:כז). וכך פירש הרב הירש: "באותה שעה, קם מאבל של עשרים שנה, ושוב שרתה עליו שכינה ומיד הוא נקרא שוב בשם ישראל. מיום שנפרד יוסף מעמו, הוא נקרא תמיד רק יעקב".²⁷ ורק עתה: "וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל רַב עוֹד יוֹסֵף בְּנִי חַי אֵלֶיךָ וְאֶרְאֶנּוּ בְּטָרֶם אָמוֹת (בראשית מה, כח). בהכרזה חגיגית זו מפיו של יעקב נסגר המעגל והשבר בא אל התיקון ואל ההשלמה.

א"ה: אם כן הזעקה מקרב לבו נסתכמה במשלוח העגלות ולא כשהתראו.

והנה תסבינה: לשש, מ"ש. תסבינה: ד לז ז לפי כללי יהו"א (אהו"י), כלומר אחרי הברה פתוחה בטעם מחבר לא צפוי דגש. מנחת שי: **תִּסְבִּינָה**: חתי"ו רפה. [תִּסְבִּינָה].

להשתחות: לשש, ב"א. להשתחות: ב"נ לז י חילוף בן-אשר ובן-נפתלי.

מה-יהיו: ל. מה-: ש לז כ ששון מוסיף געיא.

לְאָכְלִי: לש, מ"ש. לְאָכְלִי: ד לז כה האם האל"ף בחטף-סגול (צפוי) או בשווא רגיל?

²⁵ תרגום עברי של דברי הזוהר ויגש רי, ע"ב. וזה לשון המקור: תא חזי. יוסף כד איתפרש מאבוי, בלא לויא ובלא אכילה אשתדר והוה מה דהוה. וכדאמר יעקב: טרף טורף יוסף, אמר: ארד אל בני אבל שאלה דאנא גרימנא ליה דהוינא ידע דאחוי סניין ליה ושדרנא ליה. ורמז קא רמז ליה.

²⁶ את השאלה הזו שאל הרמב"ן, בפירושו לבר' מב:ט: "איך לא שלח כתב אחד לאביו להודיעו ולנחמו?" והתדיינו בה באריכות הרב יואל בן נון והרב יעקב מדן. ראו: יואל בן-נון, **פרקי האבות: עיונים בפרשיות האבות בספר בראשית**, אלון שבות תשס"ט, עמ' 165-222.

²⁷ **פירוש הרב הירש** לבר' מה:כז (ירושלים תשמ"ט, תרגום: מרדכי בן שמשון ברויאר).

מנחת שי: **לֹאֲכָל-לֶחֶם**: האל"ף בחטף סגול בספרי מדוייקי כ"י וספרי הדפוס ראשונים.
[לֹאֲכָל-לֶחֶם].

לח יב **גְּזִי: שד. גְּזִי: ל**
חטף הדומות אחרי תנועה גדולה. במקום זה רק לניגוד מנקד כך.

לח טז **מה-תתן-לי: שד, מ"ש. מה-תתן-לי: ל**
דגש מסתורי בלמ"ד?
מנחת שי: **תתן-לי: הלמ"ד רפה**. [מה-תתן-לי].

לח יח **אתן-לך: ש, ש?ד. אתן-לך: ל**
לניגוד לשיטתו גם במקומות אחרים.

לח כה **אשר-אלה לו: לשש, מ"ש. לו: ד**
ונציה אינו גורס כאן דגש אתי מרחיק.
מנחת שי: **לו אָנְכִי**:¹⁴⁷ הלמ"ד בדגש. [לו].

לט ב **בבית אדניו המצרי: לשש. בבית אדניו: ד**

לט ו **ביד-יוסף: לש. ביד-ד; יפה-תאר: ל, ב"א, מ"ש. יפה: שד, ב"נ**
ונציה מוסיף מונח עם המקף. במחלוקת השניה לפי בן אשר לניגוד ומנחת שי מקף, ששון ונציה
ובן-נפתלי – טעם מרכא.
מנחת שי: **יפה-תאר**: במקף ובלא מאריך במלת יפה, כן חז' במדוייקי ובבן אשר בחילופי כ"י.
[יפה-תאר].

לט יז **בא-אלי: לש. בא: ד**
גם כאן ונציה נותן טעם במקום מקף.

לט יח **ויעזב בגדו אצלי וינס החוצה: לשד, מ"ש? ויעזב בגדו אצלי וינס החוצה**:³⁹ מ"ש?
הערה 39 זה היה גם הנוסח הראשון של ל; ואין הוא אלא אשגרה מן הפסוק המקביל, טו.
הפסוקים טו ויח דומים בתוכנם ולכן אין פלא אם התבלבלו בטעמים.
טו כִּי־הִרְמִיתִי קוֹלִי וְאָקְרָא וַיַּעֲזֹב בְּגָדוֹ אֶצְלִי וַיֵּנֶס וַיֵּצֵא הַחוּצָה:
יח וַיְהִי כִּהְרִימִי קוֹלִי וְאָקְרָא וַיַּעֲזֹב בְּגָדוֹ אֶצְלִי וַיֵּנֶס הַחוּצָה:
מנחת שי: **ויעזב בגדו** וגו': במקצת ספרים ויעזב בשופר הפוך, בגדו בפשט, אצלי בזקף קטן, וינס
בטפחא. ובס"ס ויעזב במירכא, בגדו בתביר, אצלי בטפחא, וינס במירכא.¹⁴⁹ [ויעזב בגדו אצלי
וינס].

¹⁴⁷ נורצי טעה כאן בנקדו את אל"ף 'אנכי' בפתח.

¹⁴⁹ חיבור-המתחיל לא תואם כאן, ומניסוח ההערה משתמע שנוסחו של נורצי הוא במירכא תביר.

לט יט **ויהי כשמע: לש, מ"ש. כשמע: ד, מ"ש?** שוב שאלה של רפיון בגד-כפת אחרי הברה פתוחה בתלישא קטנה. על דיגוש במקום לא מובן כבר העיר המנחת שי בפס' ט. מנחת שי: **ויהי כשמע:** במקרא כ"י כתו' בגליון, מתחלף כשמע. ועיין ב"מ"ש בשופטי' סי' ז'. [ויהי כשמע].

לט כב **האסירם כי וק': לש, מ"ש, או"א 81. האסורם כי: ד**
לפי ונציה יש כאן כתיב וקרי, בשאר המקורות הכתיב והקרי שוים יו"ד אחרי הסמ"ך.
מנחת שי: **האסירם:** בכל ספרי מדוייקי' כתו' ביו"ד אחר הסמ"ך, ואין כאן ק' וכת"י כלל. גם ב"מסרה רבתא לא נמנה בא"ב דכתיבי' וא"ו באמצע תיבותא וקריין יו"ד. ובס"א כ"י נמס' עליו ל' וחס' יו"ד תנינא, וכן הוא בהעתק הללי. ^{טו}והמדפיס נשתבש במלח זו, ונגרר אחריו גם בעל ^{טז}מנחת כהן. ומה שכתבתי עיקר. וכן הסכימו ^{יז}הרמ"ה ^{יח}והמאירי ז"ל. וזה לשון הרמ"ה ז"ל, ^{יט}מקום אשר אסורי המלך, מל' וי"ו וקרי עם יו"ד, אסורי כת"י. אסורים דפסוק הגז' מל' וי"ו ומל' יו"ד, ודכות' ^כאשר אסורים בבית הסהר. ^{כא}את כל האסירים ¹⁵⁰אשר בבית הסהר דויתן שר בית הסהר, מל' יו"ד קדמא וחס' יו"ד בתרא. [האסירם].

לט כג **הכהר: שר. הסהר: ל** אם אמנם כוונת לניגוד להטעים כאן מלרע, למה אינו מטעים כן בשאר המקומות?

עלי לסיים כאן.
בע"ה נשוב לדון ביתר המקורות וגם של ההפטרה.

לז כה וישבו לֶאֱכֹל-לֶחֶם יַעֲקֹב עֲצִיּוֹן בֹּא לִיָּד בִּיטוּי שֶׁבֶת בִּשְׁבָתוֹ עֲזוֹ
שאלה: האם יש קשר לשוני בין הפועל לֶעֱכֹל לבין הפועל לֶאֱכֹל?
תשובה:

בהחלט. לא רק שיש קשר – למעשה מדובר באותו השורש עצמו. בתנ"ך כלל לא מופיע השורש עכ"ל, ואילו השורש אכ"ל מופיע רבות. המובן הראשוני של אכ"ל קשור כמובן לאכילה הממשית, אך בתנ"ך גם החרב אוכלת (ולכן סכין נקראת מאכלת), וכמוה גם האש: "כִּי תֵצֵא אֵשׁ וּמִצָּאָה קָצִים וְנֹאכַל גְּדִישׁ אֹךְ הַקֶּמֶחַ אֹךְ הַשֶּׁדֶה (שמות כב, ה)". "נאכל גדיש" פירושו שנשרף הגדיש לגמרי, וקרוכה לזה הלשון שנאמרה על הסנה שראה משה: "וַיֵּרָא וַהֲנִיחַ הַסֶּנֶה בְּעֶרְבָאֵשׁ וַהֲסִנֵּה אֵינֶנּוּ אֶכֶל" (שמות ג, ב). הסנה איננו אוכל היינו איננו מתאכל ונשרף, איננו נאכל.

^{יב} מ"ש: מ"ש שופ' ז טו (ויהי כשמע').

^{יד} במסרה רבתא: מ"ס – ד י 6.

^{טו} והמדפיס: ד.

^{טז} מנחת כהן: על אתר.

^{יז} יז והמאירי: וישב פרשה ג, לט ע"ב.

^{יח} יח הרמ"ה: אס"ר.

^{יט} מקום אשר: לעיל פס' כ.

^כ אשר אסורים: בר' מ ח.

^{כא} את כל האסירים: פסוקנו.

¹⁵⁰ כך בכ"י ל. בכ"י א העתיק נורצי בטעות: האסירים.

בלשון חכמים, לא פעם ישנו חילוף עיצורים בין אל"ף לעי"ן. כך, עבד אברהם מבקש מרבקה "הַגְמִיאוּנִי נָא מֶעֶט מִיָּם מִכֶּדֶךָ (בראשית כד, יז)" - אך בלשון חכמים הגמיאה הופכת לגמיעה: "אמר רבי יהודה: פעם אחת היינו יושבין לפני רבי עקיבא, ותשעה באב שחל להיות בערב שבת היה, והביאו לו ביצה מגולגלת [= מבושלת] וגמעה בלא מלח. ולא שהיה תאב לה, אלא להראות לתלמידים הלכה".

כך אירע גם לאכילה. המשנה במסכת ברכות מלמדת שיכול אדם לברך ברכת המזון אם שכח לברך סמוך לאכילה - כל זמן שטרם התעכל המזון שבמעיו. כך כתוב במהדורות הדפוס, אך אם נביט בכתבי יד קדומים - נראה שהנוסח הוא: "עד אימתי הוא מברך? עד כדי שיתאכל המזון שבמעיו". כלומר, לפנינו השורש אכ"ל המוכר, שמשמעו כאמור אינו מצטמצם רק לאכילה הממשית. בחלק מכתבי היד באה עי"ן במקום האל"ף, ומכאן נולד השורש עכ"ל - ומשנולד ייחודה לשימוש השונה במקצת מהאכילה עצמה.

לסיום נאמר מילה על המפלת. אם נשאל דובר עברית מצוי מה פירוש מכולת, יש להניח שתשובתו תהיה - חנות קטנה לממכר מזון ומוצרים שונים. ברם, אף המילה מַכְלֶת שורשה ככל הנראה אכ"ל, ומשמעה היא פשוט מזון, דברי מאכל (המזקזקים הסבירו שהזגש באות כ"ף בא תחת אל"ף בלועזית, והצורה המקורית היא כעין מַכְלֶת). כך נאמר בספר מלכים א': "וַיִּשְׁלַמְהָ נֶתָן לְחִירָם עֶשְׂרִים אֶלֶף כֶּרֶסִּים מַכְלֶת לְבֵיתוֹ" (מלכים א, ה, כה). מכולת זו היא היחידה בתנ"ך, ופירושה כאמור דברי מאכל. חנות לממכר מזון נקראה בעבר "חנות-מכולת", כלומר חנות שניתן לקנות בה מכולת, מוצרי מזון, אך במרוצת הזמן קנתה לה המכולת את המשמע 'חנות', והחליפה את צירוף הסמיכות.

תן לחכם ויחכם-עוד

אנא שלחו את הערותיכם!

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com

הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליונו מופיע

שם): <http://www.ladaat.info/gilyonot.aspx>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באוצר החכמה בפורום דקדוק ומסורה

<http://forum.otzar.org/forums/viewtopic.php?f=45&p=272195#p272195&t=10317>

אם אתם מתעניין

בהגטים הלשוניים של התורה

(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')

אתם מוזמן להרשם (בחנם)

לקבלת דוא"ל בעניינים לשוניים

בכתובת: maanelashon@gmail.com

☺ בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכתבים ☺